

УДК 343.211.57
DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2024.4>

В. Іванова,
кандидат юридичних наук, доцент,
адвокат,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

М. Шепотько,
доктор філософії,
слідча в особливо важливих справах
Головного управління служби безпеки України в Донецькій та Луганській областях

СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 127 КК УКРАЇНИ

На сьогоднішній день постає необхідність глибокого розуміння і вдосконалення правового регулювання кримінальної відповідальності за катування в Україні, враховуючи міжнародні стандарти та потребу захисту основоположних прав людини. Зокрема, це пов'язано з широким колом суб'єктів, які можуть бути притягнуті до відповідальності за катування, та необхідністю притягнення до відповідальності як в умовах внутрішньої юрисдикції, так і в контексті міжнародного конфлікту та окупації територій. Актуальність підсилюється потребою в дослідженні та аналізі специфічних аспектів кримінального законодавства щодо катувань, особливо в світлі війни між російською федерацією та Україною.

У контексті війни російської федерації з Україною важливо підкреслити зростаючу проблематику катувань, до яких вдаються російські військовослужбовці щодо українських військовополонених та цивільного населення. Звіти міжнародних організацій та свідчення очевидців вказують на систематичне застосування катувань, жорстоке поводження, яке включає фізичне та психологічне насильство, спрямоване на приниження гідності, вимушене визнання вини або збір

інформації. Ці дії не тільки грубо порушують міжнародне гуманітарне право та Конвенцію ООН проти катувань, але й мають глибокі та тривалі наслідки для жертв, спричиняючи серйозні фізичні травми та психологічні розлади. Використання катувань як інструменту війни свідчить про цілеспрямовану політику залякування та спробу зламати волю українського народу до опору.

Важливість адресації цієї проблематики в академічних та правових колах полягає не лише в необхідності документування порушень та притягнення винних до відповідальності, але й у розробці ефективних механізмів захисту прав людини на міжнародному рівні, з метою запобігання подібним злочинам у майбутньому.

Стаття 127 Кримінального кодексу України розкриває відповідальність за катування, розглядаючи різні контексти, у яких може відбуватися цей злочин, та визначаючи широке коло суб'єктів, які можуть бути притягнуті до відповідальності.

Катування визначається як умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного чи морального страждання з метою примусу, отримання інформації або зізнань, покарання за дії або як засіб залякування.

Загальний суб'єкт – є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [1].

Спеціальний суб'єкт: представники держави (включно з іноземними), які вчинили катування, що призводить до більш суворого покарання; особи, які діють за наказом, підбурюванням, або з мовчазної згоди офіційних осіб; представники іноземних держав, включаючи службовців, військовослужбовців, поліцію, розвідку, представників окупаційних адміністрацій, іррегулярних або незаконних збройних формувань, керованих або фінансованих іноземною державою.

Глибоке розуміння концепції суб'єкта кримінального правопорушення в контексті статті 127 КК України дозволяє правильно ідентифікувати та кваліфікувати дії осіб, що здійснюють катування, та забезпечує ефективне застосування норм кримінального права для боротьби з цим явищем. Це також сприяє розробці ефективних механізмів захисту жертв та запобіганню безкарності виконавців та організаторів таких злочинів.

Враховуючи війну між російською федерацією та Україною, а також окупацію частини українських територій, важливість ефективного розуміння та застосування статті 127 КК України не може бути переоціненою. Правильна ідентифікація суб'єктів правопорушення, їх відповідальність та санкції, передбачені за вчинення катувань, є ключовими для відновлення справедливості, захисту прав людини та підтримки міжнародного правопорядку.

Обов'язковою ознакою визнання особи суб'єктом кримінального правопорушення, згідно з 18 КК України, є наявність осудності, тому що особа, яка перебуває в неосудному стані в момент вчинення суспільно небезпечного діяння, до відповідальності не притягається. До особи, яка вчи-

нила суспільно небезпечне діяння і визнана судом неосудною, можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

Професор Мирошниченко Н. А. зазначає, що чинне кримінальне законодавство виходить з того, що тільки осудна або обмежено осудна особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин. Зміст осудності включається здатність особи на момент вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати фактичні об'єктивні ознаки діяння, обстановку, час, місце вчинення та суспільно небезпечні наслідки, а також здатність свідомо керувати своїми вчинками. Тут свідомість і воля об'єднанні між собою й визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації [2].

У літературі, при розгляді концепції осудності, акцентується на тому, що осудність являє собою психічно здорове становище особи, що служить однією з юридичних передумов для визнання дій особи, як суспільно небезпечного акту в рамках кримінального права, та для подальшого притягнення до кримінальної відповідальності. Особа, що перебуває у стані осудності та вчиняє кримінальне правопорушення, розуміє протиправний характер своїх дій або бездіяльності та можливі наслідки. Кримінальне право визначає два аспекти осудності: інтелектуальний, який вказує на усвідомлення особою суспільної небезпеки своїх дій, і вольовий, який свідчить про здатність контролювати ці дії. При виникненні питань щодо осудності особи, яка скоїла кримінальне правопорушення, під час слідства чи судового розгляду, призначається судово-психіатрична експертиза. Висновки експертизи визначають, чи буде особа притягнута до кримінальної відповідальності.

Термін «неосудність» розглядається як протилежність до осудності і означає набір обставин, що знімають з особи кримінальну відпо-

відальність через медичні стани. Це питання досліджується в межах судової психіатрії за допомогою детального аналізу медичної інформації під час судово-психіатричної експертизи для визначення неосудності. Осудність, у свою чергу, визначається як стан психічного здоров'я, у якому людина, скоюючи кримінальне правопорушення, керується своїми діями або бездіяльністю та усвідомлює суспільну шкоду і реальне значення свого вчинку. Таким чином, для того, аби особу, яка скоїла діяння, передбачене статтею 127 Кримінального кодексу України, можна було притягнути до відповідальності, вона має бути здатна розуміти суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними в момент скоєння. Психічні розлади, що призводять до інтелектуального зниження, виключають можливість кримінальної відповідальності. Здатність до осудності та досягнення визначеного законом віку є обов'язковими умовами для визнання особи суб'єктом кримінального правопорушення. Однак, у певних випадках, крім осудності та віку, необхідно визначити і додаткові характеристики особи. Якщо в Кримінальному кодексі вказано на наявність інших характеристик, окрім осудності та віку, такі особи класифікуються як спеціальні суб'єкти кримінального правопорушення.

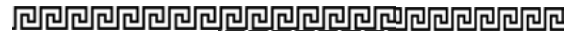
В. В. Устименко вважає, що правильним є визначення спеціального суб'єкта, що містить у собі обмежувальну ознаку, яка окреслює коло осіб, які можуть бути суб'єктами відповідних злочинів. Але при цьому такі ознаки повинні бути обов'язково передбачені в кримінальному законі або прямо впливати з нього [5].

Відповідно до чинного кримінального кодексу України спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення – є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення,

суб'єктом якого може бути лише певна особа. Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [1].

3 листопада 2022 року Верховна Рада ухвалила в першому читанні за основу урядовий законопроект № 5336 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за катування». Законопроект був спрямований на приведення положень Кримінального кодексу у відповідність до положень Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

Відповідно до пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за катування» суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 127 КК (у редакції проекту), визнається представник держави, в тому числі іноземної. При цьому, зміст понять «представник держави» та «представники іноземної держави» розкривається у примітці до вказаної кримінально-правової норми. Зокрема, під представником держави пропонується розуміти службову особу, а також особу або групу осіб,

які діють з підбурювання, з відома чи мовчазної згоди держави. У цілому не заперечуючи проти необхідності узгодити положення ст. 127 КК у частині визначення суб'єктів передбачених у ній злочинів із положеннями ч. 1 ст. 1 Конвенції, зауважимо, що в процесі адаптації національного кримінального законодавства до відповідних міжнародних стандартів у контексті відповідальності за катування варто було б враховувати специфіку окремих інститутів кримінального права України. Зокрема, у п. 1 примітки до ст. 127 КК (у редакції проекту) окремо зазначається про таких суб'єктів злочину, як «особа або група осіб, які діють з підбурювання, з відома чи мовчазної згоди держави». Однак конкретизація ознак вказаних суб'єктів свідчить про те, що у випадку вчинення ними катування достатньо було б виконувати чинні норми такого інституту кримінального права України, як співучасть у кримінальному правопорушенні. Додаткової аргументації потребує пропозиція віднесення до представників держави поряд зі службовою особою особи, яка діє з підбурювання, з відома чи мовчазної згоди держави, враховуючи, що згадка про відповідну категорію осіб у контексті поняття «представник іноземної держави» відсутня [3]. Звернення до ч. 1 ст. 1 Конвенції свідчить про визнання суб'єктами катування державної посадової особи або іншої особи, яка виступає як офіційна. Інші ж особи є суб'єктами катування лише у випадках, коли катування вчиняється з підбурювання, чи з відома, чи за мовчазної згоди зазначених вище осіб, а не «держави» взагалі. Оскільки законопроектом пропонується диференціювати представників держави на представників держави Україна та представників іноземної держави, відповіді потребуватиме питання щодо належної оцінки катування, вчиненого з підбурювання, чи з відома, чи за мовчазної згоди представника іноземної держави [3].

1 грудня 2022 року Верховна рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування» (закон набрав чинності 29.12.2022) доповнивши ст. 127 КК України наступним чином: діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені представником держави, у тому числі іноземної. Примітка 1. Під представниками держави у цій статті і статті 146¹ цього Кодексу слід розуміти службових осіб, а також осіб, які виступають як офіційні, чи діють з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. Під представниками іноземної держави у цій статті і статті 146¹ цього Кодексу слід розуміти осіб, які діють як державні службовці іноземної держави або проходять військову службу у збройних силах, органах поліції, органах державної безпеки, розвідувальних органах, або осіб, які займають посади в зазначених або будь-яких інших державних органах чи органах місцевого самоврядування іноземної держави, утворених відповідно до її законодавства, або які діють за наказом таких осіб, а також представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд і груп найманців, утворених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією, а також представників окупаційної адміністрації російської федерації, до якої входять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України» [1].

Таким чином з аналізу статті 127 КК України ми можемо дійти висновку про можливість притягнути до кримінальної відповідальності фізичну особу з 16 років (загальний

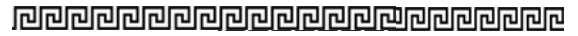
вік) та спеціального суб'єкта представник держави, у тому числі іноземної. Примітка до ст. 127 КК дає нам пояснення щодо поняття представник влади та представниками іноземної держави.

До речі у проекті Нового кримінального кодексу України у розділі 9.4 кримінальні правопорушення проти порядку публічної служби, статтею 9.4.3. Каткування передбачено суб'єктом кримінального правопорушення – публічна службова особа, яка спричинила потерпілій людині біль або страждання.

Розділ 1.4 Проекту дається нам визначення термінів, серед яких під поняттям публічна службова особа відноситься: а) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – службова особа, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням владних, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських, контрольно-ревізійних чи реєстраційних обов'язків, в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, зазначена у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»; б) службова особа, яка виконує такі обов'язки в юридичній особі публічного права; в) особа, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, тобто відповідно до закону та на підставі ліцензії, включення до реєстру чи укладення публічного договору надає публічні послуги, що створюють правові наслідки для інших осіб (зокрема, нотаріус, приватний виконавець, оцінювач, незалежний посередник, член трудового арбітражу, суб'єкт державної реєстрації прав, третейський суддя, судовий експерт, спеціаліст); 51) публічна службова особа, яка займає особливо відповідальне становище: а) Президент України, б) Голова Верховної Ради України, Перший заступник, заступник Голови Верховної Ради України, голова Комітету Верховної Ради України, голова депутатської фракції у Верховній Раді

України, в) Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України або особи, які виконують їхні обов'язки, г) Секретар Ради національної безпеки і оборони України, Головнокомандувач Збройних Сил України, д) Голова Верховного Суду, Голова Конституційного Суду України, Генеральний прокурор, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Національного банку України, Голова Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голова Рахункової палати, Голова Служби безпеки України, Голова Фонду державного майна України, Голова Центральної виборчої комісії, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини або особи, які виконують їхні обов'язки, е) Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Державного бюро розслідувань України, Директор Бюро економічної безпеки України або особи, які виконують їхні обов'язки, ж) керівник іншого центрального органу виконавчої влади, який не входить до складу Кабінету Міністрів України, або особа, яка виконує його обов'язки, з) керівник постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України, керівник апарату Верховної Ради України, керівник Секретаріату Кабінету Міністрів України, керівник Державного управління справами або особи, які виконують їхні обов'язки [4].

Аналіз статті 127 Кримінального кодексу України виявляє широкий спектр суб'єктів, що можуть бути притягнуті до відповідальності за вчинення катувань, що вимагає точної кваліфікації дій та належного притягнення до відповідальності. Подальші дослідження та аналіз кримінального законодавства мають на меті поліпшення процесу ідентифікації суб'єктів кримінальних правопорушень, особливо у контексті катувань, щоб забезпечити точну кваліфікацію дій та належне притягнення до відповідальності. Стаття наголошує на значенні міжнародної співпраці

у сфері боротьби з катуваннями, включаючи обмін досвідом, інформацією та кращими практиками між країнами та міжнародними організаціями. Враховуючи війну між російською федерацією та Україною, а також окупацію частини українських територій, важливість ефективного розуміння та застосування статті 127 КК України не може бути переоцінена. Важливість диференціації між загальними суб'єктами, які можуть бути будь-якою фізичною особою, та спеціальними суб'єктами, включаючи представників держави чи інші організації, які діють з їх згоди або підбурюванням, що вимагає більш суворої відповідальності.

На сьогоднішній час необхідність подальшого дослідження та аналізу кримінального законодавства для поліпшення ідентифікації суб'єктів правопорушень та їх належного притягнення до відповідальності, особливо в контексті боротьби з катуваннями. Вони підкреслюють важливість міжнародної співпраці та обміну досвідом у сфері захисту прав людини для ефективного протистояння цьому явищу. Критична важливість адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів для забезпечення ефективного захисту жертв та запобігання безкарності злочинців, особливо у світлі окупації та воєнного конфлікту.

У статті акцентується увага на широкому колі суб'єктів, які можуть бути притягнуті до відповідальності за катування, та розглядає специфічні аспекти кримінального законодавства України у світлі війни. Наголошується на зростаючій проблематиці катувань, до яких вдаються як військовослужбовці, так і інші суб'єкти в умовах війни, що не тільки порушують міжнародне гуманітарне право, але й мають глибокі наслідки для жертв.

Важливою частиною є аналіз статті 127 Кримінального кодексу України, яка встановлює відпові-

дальність за катування, включаючи визначення загальних і спеціальних суб'єктів цього злочину. Визначається що катування як умисне діяння, спрямоване на заподіяння сильного фізичного чи морального страждання з метою примусу, отримання інформації чи покарання. Окремо розглядається роль спеціальних суб'єктів, зокрема представників держави та інших організацій, у вчиненні цих злочинів. Розгляд цієї проблематики має на меті не лише документування порушень та притягнення винних до відповідальності, але й розробку ефективних механізмів захисту прав людини на міжнародному рівні для запобігання подібним злочинам у майбутньому. В контексті війни та окупації, актуальність та важливість правильної кваліфікації дії суб'єктів, що вчиняють катування, стають ще більш значущими. Автори звертають увагу на необхідність ідентифікації суб'єктів кримінальних правопорушень та належного їх притягнення до відповідальності, що є ключовим для відновлення справедливості та захисту прав людини. Аналізуючи статтю 127 КК України та вносячи пропозиції щодо її удосконалення, в роботі підкреслюється необхідність адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів. Таке удосконалення спрямоване на забезпечення ефективного захисту жертв та запобігання безкарності виконавців і організаторів катувань, зокрема в умовах війни.

Ключові слова: катування, кримінальна відповідальність, суб'єкт, окупація, осудність, неосудність.

Ivanova V., Shepotko M. The Subject of Criminal Offense as Provided by Article 127 of the Criminal Code of Ukraine

This article focuses on a wide range of subjects who can be held

accountable for torture, and examines specific aspects of Ukrainian criminal legislation in the context of the war with the Russian Federation. It highlights the growing issue of torture, which is perpetrated by military personnel and other subjects in wartime, violating international humanitarian law and having profound consequences for the victims.

A crucial part is the analysis of Article 127 of the Criminal Code of Ukraine, which establishes liability for torture, including the definition of general and special subjects of this crime. Torture is defined as an intentional act aimed at inflicting severe physical or moral suffering for the purpose of coercion, obtaining information, or punishment. The role of special subjects, including state representatives and other organizations, in committing these crimes is separately considered. This examination aims not only to document violations and bring the guilty to justice but also to develop effective mechanisms for human rights protection at the international level to prevent such crimes in the future. In the context of war and occupation, the relevance and importance of correctly qualifying the actions of subjects committing torture become even more significant. The authors emphasize the need to identify subjects of criminal offenses and their proper prosecution, which is key to restoring justice and protecting human rights. Analyzing Article 127 of the Criminal Code of Ukraine and making suggestions

for its improvement, the work underlines the necessity of adapting national legislation to international standards. Such enhancement is aimed at ensuring effective protection for victims and preventing impunity for the perpetrators and organizers of torture, especially in conditions of occupation and armed conflict.

Key words: torture, criminal responsibility, subject, occupation, sanity, insanity.

Література

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>
2. Мирошниченко Н. А. Особливості у визначенні ознак суб'єктів кримінальних правопорушень / Мирошниченко Н. А. // Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. – Одеса : Гельветика, 2020. – Т. 3. – С. 89–92.
3. Пояснювальна записка Головного науково-експертного управління до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за катування» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/733351>
4. Проект нового Кримінального кодексу України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
5. Устименко, В. В. Спеціальний суб'єкт злочину (поняття та види): навч. посібник / В. В. Устименко. – Харків: Вид-во Харк. Юрид. ін-та, 1986. – 58 с. 100.